

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

НЕВМЕРЖИЦЬКА МАРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 1:316.476

**ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В
УМОВАХ МАСОВОГО СУСПІЛЬСТВА**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії гуманітарних наук Київського національного університету імені Тараса Шевченка, МОН України.

Науковий керівник - кандидат філософських наук, доцент
Караульна Наталія Вікторівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Вчений секретар НДЧ.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук,
старший науковий співробітник
Зінченко Віктор Вікторович,
Інститут вищої освіти
НАПН України,
головний науковий співробітник
відділу інтернаціоналізації вищої освіти;

кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник
Твердовська Ольга В'ячеславівна,
Інститут обдарованої дитини
НАПН України,
провідний науковий співробітник.

Захист відбудеться «30» листопада 2015 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.17 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 330.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці імені М.О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зала 12.

Автореферат розісланий «_____» _____ 2015 р.

**В.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради**

Г.М.Малкіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У сучасній соціальній філософії актуалізується дослідження становлення і розвитку особистості, що пов'язано із інтенсивним розгортанням новітніх процесів глобалізації, інформатизації, масовізації, постіндустріалізації суспільства. Зокрема, масовізація створює нові умови становлення і розвитку особистості, оскільки людина з необхідністю постає перед низкою проблем щодо власної соціалізації. Загально прийнято вважати, що внаслідок масовізації людина перетворюється на людину-масу, роботоподібну істоту, але особистість має унікальну здатність та можливість здійснювати соціальний вибір, завдяки таким визначальним чинникам як конкурентоздатність та конкурентоспроможність. Саме завдяки цим якостям сучасна особистість використовує нові умови для власного становлення і вдосконалення, здатна віднайти пошук найбільш оптимальних умов власної реалізації. За допомогою конкурентоздатності особистість у сьогоденні отримує унікальні можливості для реалізації своїх сутнісних сил, оскільки останні плідно виявляються, насамперед, через суперництво суб'єктів діяльності. А через конкурентоспроможність особистості вимірюється конкурентоздатність людини. Водночас конкурентоспроможність завдяки діяльній природі людини є реалізацією сутнісних сил людини, а також пошуком та створенням умов їх реалізації. Конкурентоздатність і конкурентоспроможність існують у діалектичному взаємозв'язку, взаємодії. Якщо конкурентоздатність репрезентується категорією «можливість» (на рівні особистості це може характеризуватись як природне обдарування, задаток, здібність), то конкурентоспроможність – категорією «дійсність», тобто, втіленням, реалізацією можливого (на рівні особистості це пошук і створення тих оптимальних умов, які сприяють реалізації бажаного). Тобто – бажане стає дійсним.

Сучасний етап розгортання цивілізаційних процесів актуалізує дослідження особистості. Основними чинниками, які суттєво впливають на формування особистості є інформатизація, технологізація, масовізація, які, в свою чергу, як конструктивно, так і деструктивно впливають на розвиток особистості. Позитивним аспектом даних процесів є те, що вони сприяють віднайденню та плеканню індивідуальності, основою якої є конкурентоздатність і конкурентоспроможність, що дозволяють особистості бути неповторним і унікальним творінням як самої себе, так і суспільства. Деструктивним аспектом даних процесів є те, що особистість втрачає свою індивідуальність та перетворюється у дещо роботоподібне, технологізоване.

Варто зазначити, що сучасне колективне життя засноване на різноманітних технологіях масоутворення. Як наслідок цих процесів необхідно акцентувати увагу на тому факті, що цивілізація, яка створена на засадах масового суспільства не тільки відрізняється від усіх попередніх утворень, а вона потребує інакше влаштованої людини. Кожен етап у розвитку людства має свої особливості щодо характеристики людини, так само й масове суспільство має

своє уявлення про «власну» людину та особливості її соціалізації. Інакше кажучи, тип масової культури обумовлює існування відповідного типу людини, а також те, що сучасна людина не може жити поза масовим суспільством. Людина з необхідністю відтворює той спосіб життя у своєму повсякденному житті, реалізує свої можливості, використовуючи ті засоби, які передбачають уявлення про масову культуру та масову людину. Отже, можна надати наступну характеристику людині-масі. Людина-маса це та людина, для якої масова культура постає її культурою. Або ще точніше, змістом людини-маси є відчуття причетності до маси, а формою – поведінка людини. Тобто, людина-маса це така людина, дії якої детерміновані масовою свідомістю. Але особистістю є та людина, яка здатна реалізовувати власний вибір та нести за нього відповідальність, а це можливе завдяки конкурентоздатності та конкурентоспроможності. Де, маючи відповідні задатки особистість здатна віднайти та створити відповідні умови для реалізації можливості. Тобто, людина не просто існує, споживає, а створює й реалізує надані можливості (інформаційні та технологічні ресурси) для свого подальшого розвитку та вдосконаленню.

Дослідження конкурентоздатності та конкурентоспроможності особистості у масовому суспільстві стає можливим тільки при розкритті сутності конкурентної боротьби взагалі, тобто як соціального явища. У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі представлено широкий спектр розуміння конкуренції у такому аспекті, дослідження конкуренції репрезентують праці як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема: українських науковців: Астахова В., Базилевича В., Голікова А., Заболотної Н., Зінченка В., Литвиненко Т., Нечушкіної С., Макогона Ю., Пахомова С., Твердовської О., Уманців Ю., Філюка В., Шинкаренка Ю.; російських вчених: Балацького Є., Журавського М., Когана А., Новікова В., Патрона А., Устинової Є., Шутової Н.; західних дослідників: Маршалла А., Маркса К., Риддерстрале Й., Нордстрема К., Мізеса Л., Рикардо Д., Сміта А., Хайека Ф., Фокса Д., Портера М. та інших. Дослідження загального плану конкурентоспроможності та конкурентоздатності особистості, з огляду на сучасні соціокультурні умови, вимагає теоретичного осмислення у межах соціальної філософії. Таке спрямування реалізується у роботах українських вчених: Є.Андроса, В.Андрущенко, І.Бойченка, О.Білоруса, В.Воловича, Л.Губерського, М.Жулинського, С.Кримського, В.Кременя, В. Ляха, І.Надольного, М.Надольного, Б.Новікова, М.Михальченка, В.Огнев'юка, Ю.Павленка, М.Паращевіна, А.Приятельчука, В.Рижка, А.Ручки, Н.Скотної, В.Шинкарука, Т.Ящук, В.Ярошовця; зарубіжних дослідників: Г.Арендт, З.Баумана, В.Кутир'ова, Е.Тофлера, Х.Тофлер, Е.Фромма та інших. Теоретичне осмислення особливостей реалізації особистості у масовому суспільстві розглядається у працях таких науковців як: Г.Арендт, Ж.Бодрійара, Д.Белла, Ю.Габермаса, Е.Канетті, Г.Лебона, С.Московічі, В.Райха, Х.Ортеги-і-Гассета, З.Фрейда, Е.Фромма, К.Ясперса та інших.

Незважаючи на велику кількість наукових публікацій, щодо конкуренції, залишаються недостатньо дослідженими низка питань і проблем, які стосуються процесів формування і реалізації конкурентоспроможності особистості в умовах масового суспільства. Адже надзвичайно важливим на сучасному етапі розвитку є те, що формуються маси глобального масштабу. Саме тому, в дисертації зроблено спробу виявити, новий тип особистості, яка формується як під впливом зовнішніх обставин, а саме в умовах масовізації суспільства, посиленого впливу інформації та технологізації, а також і під дією внутрішньо-особистісних задатків та можливостей, тобто ставати конкурентоздатною та конкурентоспроможною.

Актуальністю дисертаційного дослідження постає необхідність визначення соціальної сутності людини через аналіз конкурентоздатності та конкурентоспроможності особистості.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Наукові проблеми сталого державного розвитку України», науково-дослідної роботи філософського факультету № 06БФ041 – 01 «Філософія та політологія в структурі сучасного гуманітарного знання», науково-дослідницької тематики кафедри філософії гуманітарних наук філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Метою дисертаційного дослідження є: на підставі соціально-філософського аналізу виявити і охарактеризувати особливості реалізації конкурентоспроможності особистості у масовому суспільстві.

Постановка мети зумовила необхідність розв'язання наступних **дослідницьких завдань**:

- розглянути співвідношення традиційного, новаторського, окреслити інноваційність у дослідженні особистості;
- виявити цивілізаційні характеристики масовізації сучасного суспільства;
- дослідити соціальний зміст масовізації та її вплив на формування особистості;
- з'ясувати сутність та значення конкурентоспроможності особистості у масовому суспільстві;
- проаналізувати зміст маргіальності та окреслити її значення для формування конкурентоздатності та конкурентоспроможності особистості;
- виявити специфіку формування конкурентоспроможності особистості в українському суспільстві.

Об'єктом дисертаційного дослідження є особливості розвитку сучасного етапу масового суспільства.

Предметом дослідження є процес формування конкурентоспроможності особистості в умовах масового суспільства.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження складають філософські, загальнонаукові та спеціально-наукові методи,

використання яких дозволило забезпечити обґрунтованість і достовірність результатів наукового пошуку.

Методи *аналізу, синтезу, узагальнення* використовувалися для вивчення особливостей формування конкурентоздатності та конкурентоспроможності особистості в сучасних умовах розвитку масового суспільства.

Зокрема, враховуючи особливості мети, поставлених дослідницьких задач та предмету дослідження, в роботі застосовувалися такі філософські та загальнонаукові методи як: *діалектичний метод* – для виявлення суперечливої природи розвитку процесів масовізації та їх впливу на формування конкурентоспроможності особистості; *історичний метод* – для вивчення особливостей розвитку наукових уявлень про сутність процесів масовізації та специфіку сучасного їх розгортання; *системний метод* – для розуміння єдності конкурентоздатності та конкурентоспроможності особистості як необхідних складових реалізації особистості у масовому суспільстві; *компаративний метод* – для виявлення загальних та особливих ознак, передумов виникнення, функціонування та розвитку конкурентоздатності та конкурентоспроможності особистості в сучасних умовах розвитку суспільств.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в здійсненні соціально-філософського аналізу основних соціальних виявів та умов формування конкурентоспроможності особистості в умовах масового суспільства.

Наукова новизна дисертаційного дослідження розкривається у таких положеннях, які виносяться на захист:

- уперше розглянуто співвідношення традиційного і новаторського у дослідженнях особистості, на підставі чого доведено: особистість формується як під впливом конкретного соціального середовища, так і власних здатностей людини, а також завдяки впровадженню у повсякденне та професійне життя людини новітніх інформаційних технологій. Особистість, при розгортанні цивілізаційних процесів у напрямку глобалізації, інформатизації і особливо масовізації, слід розглядати як набуту якість існування людини, яка самовизначається та реалізовується особливим чином завдяки конкурентоздатності та конкурентоспроможності на протигагу стандартизації та уніфікації світу;

- уперше встановлено, що масовізація суспільства є своєрідною детермінантою розгортання сучасних цивілізаційних процесів. Саме тому, масовізація суспільства – це такий вимір цивілізаційного розвитку, у якому виробництво, споживання, культура, інформаційно-комунікативні процеси, з одного боку, приводять до стандартизації потреб та способів задоволення людей, а, з іншого, постають вимогою формування нового типу особистості, яка прагне діяти нестандартно, оригінально, креативно;

- уточнено, що одним із сутнісних соціальних виявів індивідуального в людині є її масовий характер існування. Масове в людині постає іманентним началом формування суспільства, яке нівелює умови соціальних дій індивіда до індустріальних стандартів соціальних відносин. Доведено, що органічна єдність індивідуального і масового в людині призводить до зворотної дії: масовізація

суспільства є своєрідною детермінантою виникнення конкурентоспроможності особистості як джерела соціальних інновацій;

- виявлено, що сучасна особистість знаходиться у невпинному пошуку ефективних і результативних шляхів власного розвитку. Як би це не здавалося парадоксально, але одним із джерел цього пошуку є маргіналізація. Маргіналізація постає тенденцією до набуття своєрідного кризового стану у розвитку особистості, що спонукає до заміни нею старих стереотипів і адаптації до нових динамічних умов розвитку соціуму, а також участі у творенні таких умов. Саме маргінальність як межовий соціальний стан допомагає людині віднайти оригінальний шлях у виборі власних орієнтирів;

- обґрунтовано, що реалізація конкурентоспроможності особистості в українському суспільстві має свою специфіку. Ці особливості пов'язані з однієї сторони із ментальністю, а з іншої, із економічним і геополітичним простором, в якому знаходиться Україна. Українська особистість здатна повноцінно розкриватись у своїй конкурентоспроможності через такі ментальні риси як: працьовитість, кордоцентричність, прагнення до свободи, толерантність, індивідуалізм дії тощо. Саме завдяки цьому людина в Україні здатна до формування високого рівня конкурентоспроможності, оскільки в геополітичному вимірі Україна завжди знаходиться у процесі боротьби за свободу, суверенність, незалежність, гідний статус серед країн європейського напрямку розвитку;

- набуло подальшого розвитку витлумачення поняття «конкуренція», оскільки у більшості джерел наукової літератури вживається переважно в економічному вимірі. Доведено, що в соціально-філософському аспекті конкуренція передбачає такий тип взаємовідносин між людьми, змістом яких стає змагальність на предмет успішності. Джерелом успішності особистості у масовому суспільстві постають конкурентоздатність та конкурентоспроможність. Конкурентоздатність є можливістю реалізації сутнісних сил людини і породженням суперництва, а конкурентоспроможність завдяки діяльній природі людини є реалізацією сутнісних сил, це також пошук і створення найбільш оптимальних умов їх реалізації.

Теоретичне і практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що на його основі можлива подальша науково-дослідницька робота. Наукові положення і висновки дисертаційної роботи можуть бути використані у викладанні вузівського курсу «Соціальна філософія», спецкурсів, при розробці навчальних програм, написанні підручників та посібників.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною роботою автора. Положення наукової новизни і висновки розроблені на основі результатів дослідження. Публікації результатів дисертаційного дослідження виконані без співавторів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації обговорювались на науково-теоретичних семінарах аспірантів філософського факультету Київського національного університету імені

Тараса Шевченка та засіданнях кафедри філософії гуманітарних наук. Також автор зробив кілька доповідей на міжнародних наукових конференціях: «Дні науки філософського факультету» (2012, 2013, 2014) Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у 9 публікаціях – шести статтях у наукових фахових виданнях України (з них 2 - у виданнях, що входять до міжнародної наукометричної бази даних) та трьох тезах виступів на наукових конференціях.

Структура дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що розділені на 9 підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 208 сторінок, з яких основний зміст викладений на 190 сторінках, список використаних джерел містить 183 позицій на 18 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, зазначається її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, аналізується джерельна база та ступінь наукової розробленості досліджуваної проблеми, визначаються мета, задачі, об'єкт, предмет дисертаційної роботи, методи дослідження, формулюються положення наукової новизни одержаних результатів та їх теоретичне й практичне значення, які відображаються в апробаціях, публікаціях результатів наукового пошуку, а також структура дисертації.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади сучасних досліджень особистості в умовах масового суспільства»** проаналізована джерельна база дослідження формування та розвитку особистості в сучасних умовах розвитку суспільства .

У **підрозділі 1.1. «Співвідношення традиційного, новаторського та інноваційного у дослідженні особистості»** - з'ясовано, що дослідження особистості набуває особливої актуалізації при інтенсивному розгортанні цивілізаційних процесів. Основними чинниками, які впливають на процеси формування особистості виступають інформатизація, технологізація, масовізація, які, на нашу думку, як конструктивно, так і деструктивно впливають на розвиток особистості. Конструктив даних процесів полягає в тому, що віднайдення та плекання індивідуальності, основою якої є конкурентоспроможність і конкурентоздатність, дозволяє бути особистості неповторним і унікальним творінням як самої себе, так і суспільства. Деструктивним аспектом у формуванні особистості, під впливом даних чинників, є втрата індивідуальності і перетворення у дещо роботоподібне, технологізоване. Унікальним здобутком особистості постає здатність і можливість соціального вибору, який буде сприяти її подальшому розвитку, особливо при цих загрозливих тенденціях розвитку сучасного світу.

Традиційний підхід при поясненні процесу формування особистості стверджує, що особистістю людина не народжується, а набуває такого рівня

розвитку в процесі соціалізації. Новаторським постає те, що до названих детермінант додається й суб'єктивний чинник – освіченість, культурність, правосвідомість і звичайно ж бізнес-діяльність суб'єкта, а інноваційним чинником у формуванні особистості особливого значення набувають конкурентоздатність та конкурентоспроможність.

Новими чинниками, а також своєрідними орієнтирами формування сучасної особистості постають конкурентоздатність та конкурентоспроможність. Саме завдяки конкурентоздатності особистість на сьогодні отримує безліч можливостей для реалізації своїх сутнісних сил. Адже, конкурентоздатність – це наявність і можливість реалізації сутнісних сил людини через суперництво між суб'єктами дії. При цьому зауважимо, що традиційно сутнісні сили людини – це здатність мислити, працювати, грати, створювати соціальні відносини, здобувати освіту, освіченість, мати почуття прекрасного, реалізовуватись у моралі, релігії, культурі, бути владно та політично означеним тощо. Конкурентоспроможність виступає можливістю реалізації конкурентоздатності людини, це віднайдення найбільш оптимальних умов реалізації здатностей особистості. Водночас конкурентоспроможність завдяки діяльній природі людини є реалізацією сутнісних сил людини, це також пошук і створення умов їх реалізації.

Отже, конкурентоздатність та конкурентоспроможність виступають необхідними визначальними чинниками щодо формування сучасного типу особистості. Оскільки тільки завдяки здатностям і можливостям кожної конкретної людини буде визначатися її розвиток.

У підрозділі 1.2. «Індивідуальне і масове в людині: соціальний аспект» розглядається розвиток суспільства, який обумовлений діями як окремо взятої особистості (історичної, видатної), так і діями народних мас та іншими соціальними зрушеннями, які постають наслідками діяльності людей.

Сучасний етап розвитку світу обумовлений розгортанням цивілізаційних процесів. Детермінантами даних процесів виступають масовізація, інформатизація, технологізація як суспільств в цілому, так і особистості зокрема.

Дослідження сучасного етапу розвитку суспільства потребує методологічної узгодженості. Адже, говорячи про сучасне суспільство, цілком правомірно виникає питання: про яке суспільство ми говоримо? Оскільки можемо вести мову і про масове суспільство (Х. Ортега-і-Гасет), і про інформаційне суспільство (М.Кастельс, Д.Белл), суспільство знань (Е.Тофлер), технотронне суспільство (З.Бжезинський), суспільство споживання (Ж.Бодріяр) тощо.

Масове суспільство характеризується порушенням соціальних зв'язків, відсутністю в них індивідуалізації, сталих моральних цінностей. Але, це, водночас, породжує й явище відокремленості людей. Однак конкурентоспроможна та конкурентоздатна особистість здатна взяти на себе відповідальність за подальший хід подій. Оскільки вона здатна чітко усвідомити і визначити ті ідеали і перспективи власного розвитку, які

відповідають її дійсній природі, вона чітко окреслює мету і завдання завдяки своїм активно-перетворюючим здібностям Отже, сучасна людина має розкрити власну індивідуальність, що, в свою чергу, дозволить їй розкрити й використати найбільш оптимальні умови для самореалізації. Такими умовами, на нашу думку, постають конкурентоздатність та конкурентоспроможність.

У підрозділі 1.3. «Особливості соціалізації індивіда в умовах масового суспільства» аналізується сучасний стан розвитку суспільств, який характеризується тим, що у більшості із них рішення приймаються інституціями. А саме в будь-якій сфері життєдіяльності людей, політика, економіка, виробництво, культура, спорт, розваги, мистецтво тощо, визначальними є реакції соціальних мас. Варто констатувати той факт, що сучасне колективне життя засноване на різноманітних технологіях масоутворення, а це можливо разом із засобами символізації масових спільностей. Серед основних засобів, які впливають на масоутворення це – політична та торгова реклама. Серед інших засобів виокремлюють такі як: ідеї мультикультуралізму, толерантності, ідеали рівності та демократії, ідеологія розваг, сповідування комфортного способу життя.

На різних історичних етапах масове суспільство визначалось з наступних позицій. Перший підхід – ототожнює маси із натовпом: Я.Буркхард, Г.Лебон, Х.Ортега-і-Гассет. Другий підхід – соціально-критичний, розглядає маси в якості негативного породження сучасних антигуманних типів суспільств: Е.Фромм, Д.Рісмен, Ч.Р.Міллс, Г.Маркузе. Третій підхід – позитивіський, пов'язує появу мас з науково-технічним прогресом, функціонуванням засобів масової інформації: Г.Блумер, Е.Шилз, Д.Мартіндейл. Четвертий підхід – елітарна критика масовізації, «тиранії мас»: Ф.Ніцше, О.Шпенглер, М.Бердяєв, Х.Ортега-і-Гассет та ін. П'ятий підхід – захист масового суспільства від елітарної критики: К. Мангейм, Г.Арендт. Сьогодні не спростовує того факту, що суспільна форма людських відносин не знищила потреби індивіда у відносинах з іншими людьми. Але не можна не зважати на той факт, що ці відносини змінюються під натиском масовізації суспільств.

У другому розділі «Сутність конкурентоздатності та конкурентоспроможності особистості в умовах масовізації суспільств» здійснюється теоретичне з'ясування якостей, цінностей та чинників адаптації особистості в сучасних умовах розвитку суспільства.

Підрозділ 2.1 «Конкурентоздатність людини: природні і соціальні смисли» присвячений дослідженню вибору людиною нових цінностей, орієнтирів, пріоритетів, методів адаптації до прискорених змін соціального докільля, набуття нових соціальних ролей. Саме це спричиняє значні зрушення у людській свідомості як головного носія соціальних цінностей.

Така якість людського існування як конкурентоздатність забезпечує не тільки успішність людини у бізнесі, підприємницькій діяльності, а й трансформує, удосконалює і соціальну сферу, культурну, систему освіти тощо. Адже це той базис на якому тримається життєдіяльність людей. На глобальному рівні існування це означає не що інше як те, що змагання між

країнами буде відбуватися в тому, які з них будуть виготовляти найкращі товари, піднімати життєвий рівень і давати саму освічену і вправну робочу силу. На індивідуальному рівні існування конкуренція є невід'ємною характеристикою людини. Вона одночасно виступає як природною так і набутою (соціальною) здатністю людського існування. Оскільки сьогодення характеризується кризовим станом усіх соціальних відносин і тому конкуренція, на нашу думку, виконує конструктивну роль у процесі соціалізації.

Конкурентоздатність виражає креативну та творчу діяльність працівників у виробленні товарів, які здатні конкурувати на найвищому міжнародному рівні і приносити задоволення найбільш успішним і креативним працівникам. Конкурентоздатність виступає необхідною умовою у формуванні індивідуалізації особистості. В даному визначенні також підкреслюється доцільність та результативність діяльності людини, якщо вона грає за правилами конкурентної боротьби. Конкурентоздатність виступає тим можливим, яке спонукає до реалізації сутнісних сил людини, що уможливорює суперництво. Це пошук власного шляху реалізації своїх можливостей.

Основними компонентами у структурі конкурентоздатності є здатність особистості до ризику та креативної діяльності і швидкості застосування своїх рішень. Конкурентоздатна особистість це людина, яка володіє системним мисленням, озброєна міждисциплінарною методологією професійної діяльності; володіє арсеналом сучасних інформаційних технологій, теоретичних та інструментальних засобів усіх дисциплін і, особливо, системним аналізом цільових, пізнавальних і професійних проблем.

У підрозділі 2.2. «Конкурентоспроможність: соціо-практичний вимір людини» осмислюється співвідношення понять «конкурентоздатність» та «конкурентоспроможність» та встановлюються умови можливості застосування даного поняття у контексті сучасних досліджень, адже терміни між собою є досить схожими, оскільки мають один корінь і є похідними від терміну «конкуренція». Це, що стосується першої частини означених термінів, а друга частина їх змістовного наповнення має досить суттєві розбіжності. Коли мова йде про «спроможність» це означає не що інше як здатність особистості виконувати, здійснювати, робити що-небудь, або те, що людина має можливості здійснити що-небудь, реалізувати. Термін «здатність» означає уміти здійснювати, виконувати, робити що-небудь, поводити себе відповідним чином. Отже, основною відмінністю між даними термінами є те, що спроможність – означає можливість реалізувати свої вміння, а здатність, у свою чергу, це притаманне людині вміння здійснити задумане. А тому конкурентоздатність ми тлумачимо як наявність у людини відповідних властивостей, які дозволяють їй ставати переможцем у конкурентній боротьбі. А, конкурентоспроможність – це наявність можливостей конкурувати.

У сучасній філософській літературі виокремлюють три сфери розвитку конкурентоспроможної особистості. Перша сфера – це сфера діяльності; друга – спілкування; третя – це сфера особистості та її самосвідомості.

Отже, конкурентоздатна особистість це та особистість, яка здатна організувати та планувати свою діяльність у прискорених динамічних ситуаціях. Вона з необхідністю повинна освоїти нові стилі мислення, застосовувати нетрадиційні підходи до розв'язання проблем, відповідним чином реагувати на нестандартні ситуації.

У підрозділі **2.3. «Маргінальність: соціальна конструктивність та деструктивність»** з'ясовується сутність поняття маргінальність в сучасних умовах розвитку світу. Саме інтенсифікація розгортання глобалізаційних процесів, каталізаторами яких виступають інформатизація, технологізація та масовізація дозволяють кожній людині перебувати у межевій ситуації через плюралізм культури, цінностей тощо. Історично склалося негативне розуміння явища маргінальності. При теоретичному осмисленні даного явища завжди акцентується увага на порівнянні із нормою, а будь-яке відхилення сприймається як загроза чи порушення норми. Проте, сучасні соціальні трансформації вносять свої сутнісні корективи у розуміння маргінальності. Зокрема якісного переосмислення вона набуває через впровадження технологічного, культурного прогресу останніх років, що характеризується масовими міграціями, інтенсифікацією міжкультурної комунікації, трансформацією суспільних цінностей призводять до того, що маргінальність в сучасному світі розуміється не як виключення із правил, а стає нормою існування та розвитку людини.

У третьому розділі **«Специфіка конкурентоспроможності особистості в українському суспільстві»** розглядаються особливості впливу конкурентоспроможності, які виступають умовою постійного самовдосконалення і професійного зростання.

У підрозділі **3.1 «Виклики масовізації українському суспільству»** характеризуються явища масовізації всіх сфер життєдіяльності людей, які є характерними особливостями розгортання глобалізаційних процесів як для українського суспільства, так і для інших країн світу. Це, більшість науковців, пов'язує із зростаючим впливом економіки. Масовізація має досить суперечливі характеристики у сучасній філософській, соціологічній та культурологічній літературі. Одні дослідники процесів масовізації вважають, що масове суспільство це не що інше як занепад культури, обезлюднення людини.

На сьогодні масовізація виступає сферою розширення міжособистісних відносин, примножується кількість контактів, в які вступають індивіди, утворюючи різного роду формальні та неформальні соціальні групи, які складаються з великої кількості людей. Можна сказати, що розгортання глобалізаційних процесів глобалізує маси, утворюється маси світового масштабу, що характеризується створенням наднаціональних спільнот з ринками мільйонів людей, які спонукають до того, щоб і жити, і споживати однаково.

У підрозділі **3.2. «Ідея «сродної праці» в контексті формування конкурентоздатності»** пропонується ідея «сродної праці», яка визначає зміст, смисл людського існування. На початку ХХІ століття питання щодо сутності

людини актуалізується. Оскільки здійснюється цивілізаційний поворот, коли трансформується індустріальна цивілізація і формується інформаційне суспільство, тому підвищується роль індивідуалізації людини, її творчий потенціал постає основою розвитку її сутнісних сил. Успішність та конструктивність діяльності людини можлива завдяки конкуренції. Адже вона, в свою чергу, постає джерелом змін у суспільстві з непередбаченим результатом. «Сродна» праця дозволяє виявити справжні прагнення людини та відстоювати їх існування за будь-яких умов. Тим самим конкуренція набуває раціонального характеру існування, оскільки людина усвідомлює свої прагнення, віднаходить легітимні засоби щодо реалізації результатів своєї діяльності. Отже, конкурентоздатність є необхідною умовою існування кожної людини. В ній присутнє як природне, так і особливе. Природним у цій характеристиці людського існування є те, що вона характерна для кожної людини, і виступає умовою її розвитку, а особливим – розкриття особливостей, індивідуальності людини, реалізація якої можлива завдяки конкурентній боротьбі. «Сродна» праця постає реалізацією дійсного людського засобу існування, це природна потреба й найвища міра насолоди особистості. «Сродна» праця розкриває здібності людини, визначає зміст, смисл людського існування, духовно збагачує особистість, дозволяє визначити своє місце у суспільстві. Конкурентоздатність поєднує в собі як природне, так і особливе. Природна характеристика конкурентоздатності виявляється тим, що вона є притаманною кожній людині, а особливим постає те, що завдяки їй людина здатна розкрити і реалізувати індивідуальність завдяки конкуренції.

У підрозділі 3.3. «Особливості конкурентоспроможності особистості в соціальному просторі України» досліджуються актуальні аспекти розвитку і реалізації конкурентоспроможності. Під впливом глобалізаційних процесів змінюється ставлення до етнонаціональних цінностей як буття окремої людини, так і буття людства.

Дослідження унікальності конкретної нації, зокрема й особливостей українського менталітету, є метод архетипів, хоча крім нього використовується соціально-психологічний аналіз, герменевтичний підхід, феноменологічний, порівняльно-історичні дослідження тощо. Але метод архетипів серед зазначених займає своє особливе місце, тому що завдяки йому можна дослідити найбільш давні характеристики культурно-історичного життя етносів. У сучасній літературі, щодо дослідження особливостей української нації, відокремилось декілька архетипів, зокрема такі як: архетип філософії серця, архетип антропоцентризму, софійності світу, архетип природи.

Україна займає особливе місце у світовому співтоваристві, має потужний людський та соціальний капітал, але все ж таки політична нестабільність та економічний застій не дозволяють досягти того рівня розвитку, на якому мала б знаходитись наша держава. Але, однією із особливостей ментальності української нації є те, що вона здатна до динамічних змін та бере на себе відповідальність за прийняті рішення, а тому з усією відповідальністю наша

держава враховує всі існуючі проблеми та протиріччя, та створює шляхи для їх подолання.

Конкурентну привабливість Україна має в таких сферах як інноваційний потенціал, належний рівень вищої освіти та професійної підготовки. Так, наприклад, щороку QS обирає 800 кращих університетів із приблизно 17 тисяч університетів по всьому світі. Київський національний університет імені Тараса Шевченка у 2013 році піднявся з групи «501-550» до групи «441-450», потрапивши таким чином до топ-500 вищих навчальних закладів світу, НТУУ «Київський політехнічний інститут» потрапив до категорії «601-650». А також ще два українських ВНЗ — Донецький національний університет і Харківський політехнічний інститут потрапили до групи «700+».

ВИСНОВКИ

Дисертаційна робота є комплексним дослідженням конкурентоспроможності та конкурентоздатності особистості у масовому суспільстві. Здійснений аналіз дає можливість зробити наступні висновки.

Сучасний стан розвитку світу характеризується новим цивілізаційним поступом і явища масовізації набувають якісно іншого характеру існування. Маса стають глобальним утворенням. Такі соціальні перетворення потребують нового теоретичного переосмислення традиційних підходів щодо розуміння особистості, а також впровадження у наукові дослідження новаторських підходів щодо становлення нового типу особистості. Так варто констатувати той факт, що особистість формується як під натиском соціального середовища, так і є творенням самої себе. Але сучасні умови розвитку світу характеризуються тим, що у повсякденне життя людини впроваджуються інформаційні технології. Тому інноваційним підходом щодо дослідження становлення особистості є визнання того факту, що особистість це набута якість існування людини, яка самовизначається та реалізується завдяки конкурентоспроможності та конкурентоздатності як противагу стандартизації та уніфікації.

Загальноприйнято вважати, що людина-маса має такі характеристики: домінування споживницьких цінностей, безмежне зростання життєвих запитів тощо. Але функціонування суспільства, забезпечення всіма необхідними благами людей, виникнення цінностей і культури не є дарами природи, вони є створеними людиною. Тому на противагу людині-масі існує й інший соціальний тип людина еліти, обрана меншість, ознаками якої є вимогливість до себе, активне ставлення до всіх соціальних перетворень. Саме таким людям притаманна конкурентоздатність та конкурентоспроможність. Де конкурентоздатність – це можливість вдосконалення сутнісних сил людини, реалізація яких можлива через конкурентну боротьбу. А конкурентоспроможність характеризує здатність людини вбачати у своїй

діяльності результативність, яка дозволяє їй стати успішною, реалізувавши свої можливості, або завдяки своїй творчості та креативності втілювати в життя свої ідеї.

Друга половина ХХ століття характеризується інтенсивним розвитком економіки, що, в свою чергу, прискорило й процеси масоутворення. Процеси масовізації суспільства мають діалектичний характер існування. З одного боку, традиційно, прийнято вважати, що вони стандартизують, уніфікують процеси споживання, культуру тощо, а, з іншого, виступають умовою формування нового типу особистості. Де основними ознаками такої особистості є конкурентоздатність та конкурентоспроможність, які дозволяють людині діяти нестандартно, креативно, оригінально тощо. Конкурентоспроможна особистість з необхідністю є соціально відповідальною, мобільно реагує на зміни соціального середовища, володіє готовністю до конструктивного діалогу в конкурентній боротьбі.

Необхідною умовою формування особистості є приналежність її до суспільства. Але ми є свідками швидкою трансформації соціального довілля, воно віртуалізується, як наслідок змінюється й сама особистість. Людина, досягнувши такого рівня свого існування як особистість одночасно акумулює у собі риси суспільного (масового), оскільки нівелюється роль та значення конкретного індивіда, а, з іншого боку, має свої власні ознаки – індивідуальні, те що притаманно виключно їй і нікому іншому. Тому особистість є унікальною та багатогранною істотою із великим спектром потреб, які потребують своєї реалізації. Серед потреб, які потребують своєї реалізації є й фізичні, економічні, політичні, матеріальні, духовні, соціальні, культурні, національні тощо. Тому й життя особистості є різноманітним, наповненим змісту, сенсу. Саме завдяки цьому особистість не здатна уніфікуватись під натиском масовізації. Зростання індивідуалізації забезпечує автономію особистості, свободу вибору. Вихід із кризових ситуацій здатна знайти лише сама людина, маючи потенціал власної свідомості та почуттів. Завдяки цьому вона здатна створювати та реалізовувати свої можливості і переходити на вищий рівень свого духовного розвитку.

Конкуренція є необхідною умовою людського існування. Вона забезпечує якісно новий рівень розвитку людини й суспільства. У соціально-філософському аспекті переосмислюється значення конкуренції та виявлено, що конкуренція – це такий тип відносин між людьми, основою яких є змагальність, а результатом успішність. З'ясовано, що джерелами успішності особистості є конкурентоздатність та конкурентоспроможність. Вони співвідносяться діалектично. Де конкурентоздатність виступає тим необхідним в житті людини, що обумовлює особливий статус людини у природі. Саме завдяки конкурентоздатності людина й виокремлюється від природи й створює олюднену природу – суспільство та ті соціальні відносини. Тобто, конкурентоздатність виступає умовою самореалізації людини. Ознаками конкурентоздатної особистості є схильність до творчості, цілеспрямованість, рішучість, вміння ризикувати, автономність, що забезпечує самій особистості бути конкурентною в умовах розвитку сучасного світу. А

конкурентоспроможною є та особистість, яка здатна швидко адаптуватися до постійних змін у суспільстві, науково-технічного прогресу й нових видів діяльності, налагодження нових форм спілкування, зберігаючи свою власну ідентичність та індивідуальність.

Сучасні умови розвитку світу вимагають від особистості нових способів та ефективних шляхів власного розвитку. Одним із визначальних чинників реалізації особистості виступає маргінальність, яка дозволяє особистості розглянути всі можливі варіанти щодо прийняття рішень. Саме маргінальність дозволяє особистості розглянути та врахувати всі можливі варіанти перед тим як діяти. Визначальним у маргінальності є те, що особистість опиняється на межі двох культур, що дозволяє їй налагоджувати міжкультурну комунікацію. Така межовість має два суттєвих аспекти. По-перше, це призводить до того, що особистість перебуває у соціально-психологічній дисгармонії, що характеризується втратою самоідентичності й намагання «знайти себе». По-друге, саме маргінальність сприяє особистісному та індивідуальному зростанню. Той факт, що маргінал здатен свідомо розрізняти двоякість ситуації, у яку він потрапляє і приймати як одну, так і іншу сторони, тобто здійснювати вибір, характеризує зрілість особистості, її індивідуалізацію, належний рівень конкурентоспроможності.

Кожна країна світу, а також особистість зокрема має знайти своє місце у швидкоплинному світі та відчути ритм життя. Навчитись ефективно використовувати для себе ті зміни, які відбуваються навколо. Україна має свої особливості у розкритті конкурентоспроможності. Це, перш за все, пов'язано із ментальністю, яка досить потужно розкривається в архетипах (працьовитість, кордоцентричність, прагнення до свободи, толерантність, індивідуалізм тощо). Основним аспектом у розумінні конкурентоспроможності є те, що вона визначає якість існування як окремо взятої особистості, так і суспільства в цілому. Саме конкурентоспроможність виступає необхідною умовою можливості перемоги у конкурентній боротьбі, завдяки засвоєнню нових знань, навичок, які є більш дієвими ніж у конкурентів, а також застосування традиційних, національних особливостей. Конкурентоспроможність розкриває індивідуальний потенціал особистості, що є її власним здобутком. Особливо це характерно для представників української нації. Особистість розкриває свій потенціал і намагається налагодити гармонійне співіснування із суспільством, яке виступає середовищем її самореалізації. Тому, конкурентоспроможність виступає умовою постійного самовдосконалення і професійного зростання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Невмержицька М.В. Поняття конкурентоспроможності особистості: соціально-філософський вимір / М.В. Невмержицька // Гілея: науковий вісник.

Збірник наукових праць (Гол. Ред. В. М. Вашкевич.. – К.: ВІР УАН, 2012. – Випуск 66 (№11).-736 с., фахове - 2012. - С. 367-372.

2. Невмержицька М.В. Конкурентоздатність людини: природні і соціальні смисли / М.В. Невмержицька // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: збірник наукових праць, вип. №55 / [гол. ред. В.Г. Воронкова]; Запоріз. Держ. Інж. Акад. – Запоріжжя: ЗДІА - 2013- С.95-104.

3. Невмержицька М.В. «Сродна праця» як основа формування конкурентоздатності / М.В. Невмержицька // Гуманітарний часопис: Збірник наукових праць. — Харків: ХАІ. 2013. - № 4 - С.117 – 124.

4. Невмержицька М.В. Роль маргинальності у формуванні конкурентоздатності та конкурентоспроможності особистості в умовах глобалізації / М.В. Невмержицька // Політологічний вісник. Зб-к наук. праць. — К.: ВАДЕКС, 2014. Вип. 72. - С. 146 – 156.

Статті у наукових фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз даних:

5. Невмержицкая М.В. Соотношение традиционного и новаторского в формировании конкурентозможности личности / М.В. Невмержицкая // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: збірник наукових праць, вип. №58 / [гол. ред. В.Г. Воронкова]; Запоріз. Держ. Інж. Акад. – Запоріжжя: ЗДІА - 2014. - С. 235 – 245.

6. Невмержицька М.В. Адаптаційні механізми українського суспільства в контексті глобалізаційних викликів: соціально-філософський вимір / М.В. Невмержицька // Гуманітарні студії: збірник наукових праць / [гол. ред. А.Є. Конверський]; – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. Вип. 23. – С. 60 – 67.

Матеріали наукових конференцій:

7. Невмержицька М.В. Інформаційна революція як чинник конкурентної переваги. Дні науки філософського факультету-2012: Міжнародна наукова конференція (18-19 квітня 2012 року): [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – Ч. 7. С.140 - 142

8. Невмержицька М.В. Конкурентоспроможність і конкурентоздатність: особливості взаємозв'язку Дні науки філософського факультету-2013: Міжнародна наукова конференція (16-17 квітня 2013 року): [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. – Ч.8. С.160-161

9. Невмержицька М.В. Конкурентоспроможність як ідеологічна основа формування нового типу особистості. Дні науки філософського факультету- 2014: Міжнародна наукова конференція (15-16 квітня 2014 року): [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – Ч. 5. С.97-98

АНОТАЦІЯ

Невмержицька М.В. Формування конкурентоспроможності особистості в умовах масового суспільства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України. – Київ, 2014.

Дисертаційне дослідження присвячено соціально-філософському аналізу формування конкурентоспроможності та конкурентоздатності особистості в умовах масового суспільства. В процесі дослідження з'ясовано, що сучасні цивілізаційні процеси мають значні якісні відмінності, а ніж попередні історичні етапи розвитку людства. Вони характеризуються глобальними перетвореннями усіх сфер життєдіяльності суспільств. Особливостями сучасного етапу розвитку людства є розгортання процесів масовізації, технологізації та інформатизації, які як конструктивно, так і деструктивно впливають на формування особистості. Вони, з одного боку, уніфікують процеси соціалізації індивіда в сучасному суспільстві, а, з іншого боку, індивідуалізують її. Основними ознаками особистості нового типу є конкурентоздатність та конкурентоспроможність. Саме ці характеристики дозволяють особистості діяти нешаблонно, креативно, оригінально тощо. Конкурентоспроможна особистість постає соціально відповідальною, мобільно реагує на динамічні зміни соціального довкілля, готова до конструктивного діалогу на основі конкурентної боротьби.

Визначені особливості конкурентоспроможності особистості в українському суспільстві. Ці відмінності пов'язані, з одного боку, з ментальністю, а, з іншого, з економічним та геополітичним простором, в якому перебуває Україна.

Ключові слова: особистість, конкуренція, конкурентна боротьба, конкурентоспроможність, конкурентоздатність, маси, натовп, масовізація, масове суспільство.

АННОТАЦИЯ

Невмержицкая М.В. Формирование конкурентозможности личности в условиях массового общества. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. –

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, МОН Украины. – Киев, 2014.

В диссертации осуществлен социально-философский анализ формирования конкурентозможности и конкурентоспособности личности в условиях массового общества.

На основе анализа основных теорий развития современного общества (массового общества, общества потребления, информационного общества, технотронного общества, общества знания и др.) выявлено, что мировая цивилизация вступает в новые условия развития, которые имеют глобальный характер существования. При этом эти условия существенно влияют на формирования личности. С одной стороны, она сливается с массой, у которой доминируют потребительские ценности, а, с другой, формируется новый социальный тип, существенными признаками которого есть требовательность к себе, активное отношение ко всем социальным трансформациям. Именно таким людям присущи такие качества как конкурентозможность и конкурентоспособность. Конкурентоспособность имеет такие характеристики как возможность усовершенствования сущностных сил человека, реализация которых возможна через конкурентную борьбу. Конкурентозможность – это способность человека усматривать в своей деятельности результативность, которая позволяет становится личности успешной при реализации своих возможностей, или благодаря творчеству и креативности воплощать в жизнь свои идеи.

Вторая половина XX столетия характеризуется интенсивным развитием экономики, которая ускоряют процессы массообразования. В своей сущности они имеют диалектический характер существования. Традиционно считать, что они унифицируют процессы потребления, культуру и др. И одновременно они выступают условием формирования нового типа личности. Основными характеристиками которой есть конкурентозможность и конкурентоспособность. Именно эти признаки характеризуют личность как социально ответственную, мобильно реагирующую на изменения социальной среды, владеет готовностью к конструктивному диалогу в конкурентной борьбе.

Определена специфичность конкурентозможности личности в украинском обществе. Прежде всего это связано с ментальностью, которая раскрывается в архетипах (трудолюбие, кордоцентричность, стремление к свободе, толерантность, индивидуализм). Именно благодаря этому личность раскрывает свой потенциал и старается наладить гармоничное существование с обществом, которое выступает средой её самореализации.

Ключевые слова: личность, конкуренция, конкурентная борьба, конкурентоспособность, конкурентозможность, массы, толпа, масовизация, массовое общество.

SUMMARY

Nevmerzhytska MV. Formation of personality competitiveness in the mass society. - Manuscript.

Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy, speciality 09.00.03 - Social Philosophy and Philosophy of History. –Taras Shevchenko National University of Kyiv of the MES of Ukraine. – Kyiv, 2014.

The dissertation is devoted to social and philosophical analyzes of competitive ability and competitiveness formation of the individual in a mass society. The study has shown that modern civilization processes have significant qualitative differences rather than the previous historical stages of human development. They are characterized by global transformations in all spheres of society. The features of modern human development stage are the deployment of massovization, technologization and informatization processes that both have constructive and destructive influence on personality formation. They, on the one hand, unify processes of socialization of the individual in modern society, and on the other hand, identify it. The main features of the new type of personality are competitive ability and competitiveness. These characteristics allow the individual to act unconventional, creative and original. Competitive person appears as socially responsible who flexibly react on dynamic changes in the social environment and is ready for constructive dialogue on the basis of competition.

Features of the competitiveness of the individual in Ukrainian society were specified. These differences are related with mentality as well as the economic and geopolitical space of Ukraine.

Keywords: personality, competition, competition rivalry, competitiveness, competitive ability, mass, multitude, massovization, mass society.